

İSLAM HUKUKUNA GÖRE ZİMMİLER 1

Yazan : Prof.Dr. Abdü'l-Kerim Zeydan

Çeviren : Doç.Dr.Hasan GÜLEÇ

Zimmet akdi adı verilen andlaşma gereğince İslâm ülkesindeki idarenin hakimiyetini ve bu ülkenin vatandaşlığını kabul eden gayr-i müslime "zimmî" denir. Bütün diğer akidlerde olduğu gibi bu akdin de sağlam olması için "icap" ve "kabulün" bulunması şart koşulur. Her çeşit gayr-i müslimle zimmet akdi yapmak caizdir. Evzaî ve Malik ile Zeydiyye'nin kuvvetli görüşü böyledir. Aklî ve naklî yönlerden de bu kanaat tercih edilmiştir. 2

Müslüman olmayanlardan zimmet akdine dair bir istek olunca, müslümanlara zarar verecek bir durum bulunmadıkça bu akdin yapılması gerekir.

Zimmet Akdinin Yerine Geçen Şeyler:

Rızasını gösteren karineler ile İslâm ülkesine tâbiyeti, gayr-i müslimin zimmî olduğunu ifade eder ve bu sarîh (açık) zimmet akdi yerine geçer. Bu karineler şunlardır: Bir gayr-i müslimin, İslâm ülkesine geçici izinle girdiği halde ülkeyi terketmesine dair ikaz edilmesine rağmen burada oturmaya devam etmesi. 3 Yine evlilik de bu karineler arasındadır. Geçici izinle İslâm ülkesine girmiş olan bir gayr-i müslim kadın, müslüman veya zimmî bir erkekle evlenirse kocasına tabi olarak zimmî olur. Çünkü kocası

İslâm ülkesinin vatandaşıdır. Kocasını, karısının zimmî olmasına razı olmuş demektir. Bu takdirde ancak koca, karısı ile birlikte İslâm ülkesinde oturabilecektir. 4

Bu arada bir de tâbi oluşla da zimmet akdi yapılır. Bu da sarîh zimmet akdi yerine geçer. Küçük çocuklar zimmîlik konusunda anne-babalarına ve bunlardan birine tâbi olurlar. Anne-babadan biri zimmî olunca çocuklar da zimmî olurlar. Yine bunlardan biri müslüman olunca çocuklar İslâm ülkesi halkından olmak üzere zimmî olurlar. 5

Zimmet Akdinin Şartları ve Özelliği:

Zimmet akdinin sahih olmasının şartı bu akdin daimi olmasıdır. Geçici bir süre için zimmet akdinin yapılması doğru olmaz. Yine gayr-i müslimin cizye vermeyi ve muameleler konusunda islâmî hükümlere bağlı kalacağını kabul etmesi de şarttır. İslâm hukukçularına göre "muameleler", hususi ve amme hukuku ile ilgili bütün konuları içine alır. Zimmet akdi, İslâm ülkesi içinde bağlayıcıdır. Zimmîden bu akdi bozmaya veya akdin bozulmasına dair bir davranış olmadığı müddetçe İslâm devleti akdi bozamaz. Zimmî yönünden bu akid bağlayıcı değildir. Çünkü o, bunu bozabilir. İslâm hukukçuları zimmet akdinin kendiliğinden nasıl bozulacağı konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Hanefilere göre zimminin müslüman olmasıyla bu akit bozulur. Bu, açık olmasına rağmen söylenmiştir. Yine harb ülkesine katılmasıyla veya diğer zimmîlerle birlikte İslâm ülkesine karşı savaşa girmiş olmasıyla da zimmet akdi bozulmuş olur. 6

İslâm hukukçularından bir kısmı, zimmet akdinin bozulma sebeplerine dair birçok şeyi söylemişlerdir. Hanefiler, İslâm devletinin kanununa göre zimmînin cezalandırılacağını söylemiş olmalarına rağmen bunları zimmet akdinin bozulma sebebi saymazlar. Bu sebepler şunlardır: Müslümanlığa dair kötü söz söylemesi, müslümanın yolunu kesmesi, din konusunda müslümanı fitneye düşürmesi. Burada şunu düşünmek uygundur ki zimmet akdinin bozulma sebeplerini geniş tutanlara göre bile bu bozulma sadece akdi yapanın şahsına ait kalır. Zimmet konusunda

kendisine tâbi olan meselâ küçük çocukları gibi kimselere tesiri olmaz. Bu, İslâm dinindeki esas kaideye uygundur. Bu kaide, bir insanın başkasının suçundan sorumlu tutulamıyacağı esasıdır. Allah taâlâ şöyle buyurmuştur: "Kimse başkasının yükünü taşımaz".⁷ Daha önce de söylediğimiz gibi bu prensip, İslâm devletinin kanunundaki adaletin temel taşlarından biridir.

Zimmînin Uyrugu:

Zimmi, islâm ülkesi vatandaşlığı haklarından faydalanır. Çünkü İslâm ülkesi vatandaşlığı iman ve eman (güven) esaslarına dayanır. Yâni şahsın müslüman olması veya zimmet akdi yapmış olması gerekir. Bunun için İslâm hukukçularının zimmî hakkında, o, İslâm ülkesi ahalisindedir. Çünkü zimmet akdi ile İslâm ülkesi halkına katılmıştır, dediklerini görüyoruz.⁸ Bilindiği üzere İslâm ülkesinin ahalisi, bu ülkenin vatandaşlarıdır.

Zimmîlerin Hak ve Vazifeleri:

İslâm ülkesinde, zimmîlerin hak ve vazifeleri konusundaki genel kaide, birkaç istisna dışında, müslümanlarınkı gibidir. Hattâ İslâm hukukçuları arasında şu söz yaygındır: "Bizim lehimize olan şeyler, onların da lehine; aleyhimize olan şeyler onların da aleyhinedir". Bu mânada konuyu destekleyen eski rivayetler de vardır: Hz. Ali'nin şöyle dediği nakledilir: "Onlar, sadece mallarının bizim mallarımız, canlarının da bizim canlarımız gibi olması için zimmet akdini kabul etmişlerdir".⁹ es-Siyerü'l-Kebir'de şu rivayete rastlıyoruz: "Çünkü onlar, mallarının ve haklarının müslümanların malları ve hakları gibi olması için zimmet akdini kabul etmişlerdir."¹⁰

Bazı hak ve vazifelerde İslâm inancının aranması veya bu inanca dayanılması veyahut bu inanca bağlı kalmanın gerekli oluşu sebebiyle yukarıdaki kaidenin pek az istisnaları vardır. Bu haklardan faydalanmak veya vazifeleri yerine getirmek için sadece uyruk ve vatandaşlık unsuru yetmez. Şahıs sadece vatandaş olduğu veya devlete tabi bulunduğu için bu

haklardan faydalanamaz veya vazifeleri yapamaz. Gerçekte bu vatandaşlık hak ve vazifelerindeki bazı istisnalar devletin kendi işleridir. Devlet, bu problemi tek başına çözer. Devlet, vatandaşların kanunlardan faydalanması konusunu düzenlemede hürdür. Bazen onlara eşit davranır, bazen de ayrıcalıklar verir. ¹¹ Şüphe yok ki devlet, bazı hak ve vazifeler konusunda vatandaşlarına farklı davranıyorsa, bu ayırımın haklı gerekçelerini teşkil eden bazı özellikleri açıklayabilmelidir. İslâm devleti, dînî özelliği, vatandaşları arasında bazı hak ve vazifeler bakımından ayırıcı esas sayar. Çünkü o, müslümanlığa göre hükmetme zorundadır; islâmî hükümlere karşı gelemez. İslâm dini, bazı haklardan faydalanma ve bazı vazifeleri üstlenme için vatandaşta tam olarak İslâm inancının bulunmasını şart koşar. Bu esasa göre zimmiyi zekât vermekle mükellef tutmaz; ona cihadetme, İslâm ülkesini savunma için savaşma görevini vermez. Yine zimminin devlet başkanlığı vb. işleri üzerine alması caiz olmaz. Çünkü bu gibi işlerde şahısta tam bir şekilde İslâm inancının bulunması şart koşulur.

Zimminin Siyasi Hakları:

Siyasi haklar, kamu görevlisi olma, seçme, aday olma gibi siyasi bir heyete organ olabilme bakımından şahsın elde ettiği haklardır. Bu haklar vasıtasıyla fert ülkenin işlerine ve idaresine katılır. ¹²

Bu haklar açısından bakacak olursak zimminin müslüman bir vatandaş gibi olmadığını görürüz. O, devlet başkanlığı ve ordu komutanlığı gibi kamu vazifelerini üstlenemez. Çünkü İslâm devlet başkanlığı yahut İslâm hukukçularının dedikleri gibi imamet, dini koruma ve dünyayı idare etme için Hz. Peygamber'den devralınmıştır. İslâm hukukçularının ifadesiyle ¹³ müslüman olmayanın bu makama oturamayacağı açıktır. Cihada gelince, savaş da onun bir çeşididir, bu da dînî bir mânaya dayanır. Yine açıktır ki böyle bir şeyde komutanlık görevi ancak müslüman olana verilebilir. Bununla beraber eğer zimmi harbe katılmak isterse, katılmak onun hakkıdır. Fakat komutan olamaz. Zimmi, uygulama nazırlığı görevini üstlenebilir. İslâm hukukçularının dedikleri gibi uygulama nazırı, devlet başkanının emirlerini tebliğ eder, bunların uygulanmasını sağlar; devlet

başkanının çıkardığı hüküm ve kararları yürütür. 14 Yine İslâm hukukçuları harac ve cizye toplama gibi zimmînin yapabileceği diğer görevleri de belirlemişlerdir. 15 İslâma göre kamu görevlerini üstlenmenin bir hak değil vazife olduğunu öğrenince zimmîye bazı kamu görevlerinin verilmeyişinin yadırganacak tarafı olmaz. Devlet kişiye bu görevleri yapma işini vermektedir. Bunlar, kişinin devlet üzerindeki hakları değildir. Açık ki İslâm devleti, özellikle önemli görevleri, ancak dinine, hedefine ve nizamına inanan kişiye verir. Zimmînin diğer siyasi haklarına dair de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Meselâ onun imamı yani devlet başkanını seçme hakkı yoktur. Çünkü bu seçim, İslâm dininin uygulanması için en iyiyi seçme isteğiyle dayanmaktadır. Bu istek, şahısta tam bir İslâm inancının bulunmasını gerektirir. Çünkü bu inanç bulunmadan böyle bir arzunun varlığı, önemi ve seçimin aslına uygun olarak yapılması düşünülemez.

Zimmînin Genel Hakları:

Genel haklar, toplumun bir ferdi olarak insanın zaruri derecede sahip olması gereken haklarıdır. Bunlardan vazgeçmek mümkün değildir. Bu haklar sayesinde kişinin can güvenliği, hürriyeti ve malı korunur. Seyahat etme, dînî inanca sahip olma, mesken dokunulmazlığı ve benzeri şeyler bu haklardandır. 16 Zimmî de serbest seyahat etme, İslâmî kanunların gereği olmadan şahsının her çeşit tecavülden korunması, hapsedilmemesi veya gözaltına alınamaması yahut cezalandırılmaması gibi bu haklardan yararlanır. İslâm ülkesi dahilinde hür olarak seyahat etmesi ve ülkeden serbestçe çıkması ve buraya girmesi de böyledir.

Bu hakları ortaya koyan önemli belgeler Hz. Peygamber'in Necran ahalisi ile yaptığı andlaşmadır. Bu andlaşma içinde şöyle bir hüküm vardır: "Onlardan bir adam, başkasının yaptığı haksızlık yüzünden sorumlu tutulamaz." Üstelik İslâm devletinin zimmîleri koruması ve onlara yapılacak herhangi bir zulmü önlemesi gerektiğine dair birçok hadis-i şerif vardır. Yine râşid halifelerin, zimmîlerin haklarına riayet etmeye dair vali ve memurlara verdikleri emirler de vardır. Daha sonraki İslâm hukukçuları

aynı yolda yürüdüler; aynı metodu takip ettiler; zimmînin malını, canını, ırzını ve hürriyetini koruyacak hükümler koydular. Hattâ muhtesibin onlara karşı vazifelerini unutmamış ve şunları belirlemişlerdir: Muhtesip, müslümanların zimmîlere sövme, eziyet etme gibi rahatsız edici davranışlarını önlemeli; böyle davrananları tedip etmelidir. 17 Ebû Yusuf'un, halife Reşid'in, İslâm devleti için kanun yaptığı "el-Harâc"ında, zimmîlerle ilgili birçok tavsiye vardır: "Zulüm görmemeli, işkenceye maruz kalmamalı ve güçlerinin üstünde yük yüklenmemelidirler." Zimmîleri koruma gerektiren hükümleri tevil ederek veya zulmederek bazı müslüman idareciler bu sınırları çiğneyince İslâm hukukçuları bu idarecileri kötü görmüşlerdir. Tarihte zimmîlere zarar verdikleri için idarecilerin kötülendiğini gösteren önemli bir belge vardır: Şam emiri Salih b. Abdillah b. Abbas'ın, bir kısım zimmîlerin Bizans lehine casusluk yaptıkları ve Bizans'a katıldıkları tesbit edildikten sonra Cebel-i Lübnan'da bulunan zimmîlerin hepsini sürgün etmesini İslâm hukukçusu Evzâî doğru bulmamış ve ona şu mektubu yazmıştır:

Bildiğin gibi Cebel-i Lübnan'dan sürülen zimmî ahali içinde bir kısmını öldürdüğün bir kısmını da köylerine geri gönderdiğin isyancılara taraftar olmayanlar da vardır. Ahalinin tamamı, bazılarının suçu yüzünden nasıl cezalandırılabilir? Sonunda da yerlerinden, yurtlarından ve mallarından edilir? Halbuki Allah'ın hükmü şöyledir: "bir kimse başkasının yükünü (günahını) taşımaz." Daha sonra devamla Evzâî mektubunda şöyle demektedir: Onlar köle değildirler ki hiçbir sakınca görmeden onları bir yerden diğer yere nakledesin. Aksine onlar zimmet ahalisinden hür durumdaki kişilerdir. 18

İslâm devleti zimmet ahalisinin canlarını sadece yurt içindeki vatandaşlar veya devlet memurları tarafından gelecek tecavüzlerden koruyacak değildir. Aksine onları dış düşmanların saldırılarından koruması da gerekir. Bundan dolayı Ebû Ubuyde b. el-Cerrâh, Şam bölgesinin bazı köylerinde bulunan zimmîlerden almış olduğu cizyeyi onlara iade etmiştir. Çünkü Bizanslıların tekrar buralara dönebileceği ve bu köylere saldırabileceği ihtimaline karşı onları koruyamayacağına dair kuvvetli zannı vardı. Zimmîler düşman eline esir düştükleri zaman İslâm devletinin

beytü'l-malden (hazineden) fidye vererek de olsa onları kurtarması gerekir. Mısır'ın büyük İslâm hukukçusu Leys b. Sa'd şöyle demiştir: "Zimmîlerin, akidlerine bağlı oldukları müddetçe beytü'l-malden fidye verilerek kurtarılmasını uygun bulurum." 19

İnanç Hürriyeti :

Zimmî, inanç hürriyetinden yararlanır. İncancını değiştirmesi için zorlamada bulunulması caiz olmaz. Çünkü yerleşmiş islâmî prensip şudur: "Dinde zorlama yoktur." 20 Bu esasa göre onlar dînî ibadetlerini doğrudan doğruya yapabilirler. Bu uygulamayı teyit eden gerçekten çok eski vesikalar vardır. Meşhur İslâm komutanı Halid b. el-Velid'in Anât halkı ile yaptığı andlaşmada bunları görmekteyiz. Ebû Yusuf, el-Harâc'ında bunları delil olarak söyler: "Onlar, namaz vakitleri hariç olmak üzere, gece ve gündüz diledikleri saatlerde çanlarını çalabilirler. Bayram günlerinde haçlarını çıkarabilirler." 21 Yine Halid b. Velid'in Habur üzerindeki Karkîsiyâ halkı ile yaptığı andlaşmada da bu hükümler vardır. " 22

Zimmî İçin Devlet Güvencesi :

Fakirlik, acizlik ve sıkıntılı durumlarda zimmî, İslâm devletinin güvencesinden faydalanır. Zimmîlere karşı İslâm devletinin bu yükümlülüğünün en önemli vesikalarından biri de Halid b. el-Velid'in Hire halkı ile yaptığı andlaşmadır: "Onlardan yaşlanan, zayıflayıp çalışamaz duruma düşen veya başına bir bela gelen yahut zengin iken fakirleşen, dindaşlarının sadakasına muhtaç olandan cizye almam; hicret edip geldiği tardirde veya İslâm ülkesinde oturduğu müddetçe ona müslümanların beytü'l-malinden nafaka verilir." 23 Gerçekte islâm devletinin zimmî için sosyal güvencesi ve ihtiyaç halinde kefâleti, dînî bakımdan sabit hükümlerdir. Bunların andlaşmalarda zikredilmesi, teyit etme, islâm hukukunda ve devletin siyasetinde var olduğunu meydana çıkarma çeşidindedir. Bunun için halifelerin bu esasa göre hareket ettiklerini görürüz. Hz. Ömer b. el-Hattab Şam'a gelince cüzzam hastalığına yakalanmış bir bölük hristiyana uğradı. Bunlara beytü'l-malden yardım

yapılmasını ve yiyecek verilmesini emretti. ²⁴ Yine halife ve bir İslâm bilgini olan Ömer b. Abdi'l-Azîz'in, Basra valisi Adiyy b. Ertar'a yazdığı şu mektup da İslâm devletinin bu kanunî prensibinin önemli belgelerindendir: "Zimmîlerden yaşlanmış, gücü kalmamış, çalışamaz duruma düşmüş olanlara bak. Müslümanlara ait beytü'l-malden onlara ihtiyaçlarını giderecek şeyler ver. " ²⁵

Zimmînin Hususi Hakları:

Hususi haklar bu kanun gereğince fertlerin biribirleriyle olan münasebetlerinden doğar. Bunların âilevi veya mali münasebetler olması arasında bir fark yoktur.²⁶ Zimmi bu haklardan faydalanır. Evlilik yoluyla âile yuvası kurabilir; nafaka, miras vs.gibi âile hukukunun bütün haklarından yararlanır.Mülkiyet hakkına dokunulmaz. İslâm hukukçuları şöyle söylemişlerdir: "Malları, müslümanların malları ile aynı hükümdedir." ²⁷ Muameleler konusunda zimmî, müslüman gibidir. Mal kazanma konusunda haklarını doğrudan doğruya kullanır; kazancının semeresinden yararlanır. İslâm hukukçuları şunu da ilave ederler: "Zimmîler; muameleler, ticaret, alış-veriş ve diğer hukukî tasarruflarda müslümanlar gibidirler. Faize gelince bu müslümanlara olduğu gibi zimmîlere de haramdır." ²⁸

Zimmînin Devlete Karşı Vazifeleri:

Zimmînin İslâm devletine karşı bazı vazifeleri vardır. Cizye bu vazifelerdendir. Cizye reşit, akli başında, vermeye muktedir erkeğin ödemesi gereken az miktardaki bir vergidir. Kadın, çocuk, deli, yaşlı, gücü yetmeyen kimsenin cizye ödemesi gerekmez. Cizye, gayr-i müslim dinini değiştirmedeği için ona verilen bir ceza değildir. Böyle olsaydı herkese konurdu. Sadece İslâm ülkesini korumak için bu vergiyi koymak gerekmiştir. Çünkü zimmîler vatani korumakla yükümlü değillerdir.

Zimmînin bir vazifesi de ülke dahilinde ticaret yapıyorsa malî vergi ödemesidir. İslâm hukukçuları bunu onda bir olarak tesbit etmişlerdir.

Böyle bir vergiyi müslümanın ödemesi gerekmez. Çünkü müslüman ticari mallarının zekâtını vermektedir. Zimmînin zekât yükümlülüğü yoktur.

Zimmînin islâmın genel nizamını bozacak mahiyetteki davranışlardan uzak durması da gerekir. İslâm dini ve müslümanlar hakkında kötü söz söylemek yahut müslümanların yaşadıkları şehirlerde alenen içki teşhir etmek ve satmak veyahut da islâmın yasakladığı şeyleri meydana çıkarmak gibi.

DİPNOTLAR:

- 1- Yazarın, "Mecmûatü Buhûsin Fıkhiyye" isimli Beyrut'ta 1407/1986 yılında "Müessesetü'r-Risale" tarafından arapça olarak yayınlanan kitabının 64-74 sayfalarından türkçeye çevrilmiştir.
- 2- Kurtubî, Tefsir, Mısır: Vezâretü's-sekâfe, 1387/1967, VIII, 110; Zürkânî, Şerhu'l-Muvatta' byy. try. II, 139; Hattâb, Mevahibü'l-Celil, Trablus, Libya: Mektebetü'n-Necâh, try. III, 381; Şerefü'd-Din el-Hasenî b. Ahmed es-Sıyâgî el-Hüseynî es-San'ânî, er-Ravdu'n- Nadir Şerhu'l-Fıkhi'l-Kebir, Mısır: Matbaatü's-Seâde, 1337, .V, 317; Ibn Kayyim el-Cevziyye, Zadü'l-Meâd, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1408/1988, III, 151.
- 3- Serahsî, Mebsût, Mısır: Matbaatü's-Seâde, 1331, X, 84.
- 4-Serahsî, Şerhu's-Siyerî'l-Kebir, Haydarabâd: Matbaatü Dâirati'l- Maarifi'n- Nizamiyye, try.. IV, 15.
- 5- Serahsi, Ş. es-Siyerî'l-Kebir, IV, 119-120.
- 6- İbnü'l-Hümmam, Fethu'l-Kadir Şerhu'l-Hidâye, Mısır: Bulak, 1316, IV, 382.
- 7- En'am 6/164; İsrâ 17/15; Fâtır 35/18; Zümer 39/7; Necm 53/38.
- 8- Serahsi, Mebsût, X, 281; Kâsânî, Bedâiu's-Sanâi, Beyrut: Darü'l - Kitabi'l-Arabi, 1394/1974, VII, 110.
- 9- Kasânî, a.g.e., VII, 111; ed-Dârekutnî, Sünen, byy. try. II, 350.
- 10- III, 250.

- 11- Dr. İzzü'd-Dîn Abdullah, el-Kânûnu'd-Düveliyü'l-Hâs el-Mısırî, byy. try. I, 355.
- 12- Dr. es-Senhûrf ve Haşmet, Usûlü'l-Kanûn, byy. try. s. 268; Dr. Câbir Câd, el-Kanunu'd-Düveliyü'l-Hâs, byy. try. I, 272.
- 13- İbn Haldun, Mukaddime, Kahire: Mabaatü Muhammed Mustafa, try. s.191;Maverdi,el-Ahkâmü's-Sultaniyye,Mısır:el-Matbaatü'l-Mahmûdiyye, try. s. 3.
- 14- Mâverdî, *a.g.e.*, s. 25.
- 15- Ebû Ya'lâ, el-Ahkamü's-Sultaniyye, Kahire: Matbaatü'l-Babi el - Halebi, try. s. 124.
- 16- Senhûrî, *a.g.e.*, s. 268.
- 17- Mâverdî, *a.g.e.*, s. 247.
- 18- Belâzürî, Tarih, Beyrut: Dârü'n-Neşr li'l-Câmiyyîn, 1958, s. 222; Ebu Ubeyd, el-Emval, Kahire: el-Matbaatü'l-Amiriyye, 1353, s. 170-171.
- 19- Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, s. 127.
- 20- Bakara 2/256.
- 21- Ebû Yusuf, el-Harâc, Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1397, s. 149, 152, 158.
- 22- Ebû Yusuf, *a.g.e.*, s. 158.
- 23- Ebû Yusuf, *a.g.e.*, s. 155-156.
- 24- Belâzürî, *a.g.e.*, s. 177.
- 25- Ebû Ubeyd, *a.g.e.*, s. 45-46.
- 26- Dr. Câbir Câd, *a.g.e.*, I, 317; Dr. İzzü'd-Dîn Abdullah, *a.g.e.*, I, 383.
- 27- İbn Kudâme, el-Muğnî, Kahire: Matbaatü'l-Menar, 1367, II, 444.
- 28- Cassâs, Ahkâmü'l-Kur'an, İstanbul: Matbaatü'l-Evkaf, 1325, II, 436.